ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ

(Շարունակութիւն)

32· ՀԱՅՈՒՀԱՑ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ (1888)

Ինչպէս վերը հետեւցինք՝ 1880ին *հիմնուած «Հայուհեաց Ընկերութիւն»ը* 1885—86ին *դադրած էր գոյութիւն ունենալէ։* 1888ին *Տրապիզոնի հայ Տիկիններն ու Օրիորդները պէտք կը զգան հիմնելու նոր «Հայուհեաց» մը։ Ահա այս մասին* 1893 *Մարտ* 6 *թուականով թղթակցութիւն մը, գրուած Տրապիզոնէն՝ «Հայ կանանց դերը Տրապիզոնի մէջ» վերնագրի տակ· «*1888ին *էր որ մէկ քանի գաղափարակից կիներ եւ օրիորդներ ձեռ ձեռքի տուած՝ կը կազմեն Տրապիզոնի Հայուհեաց Ընկերութիւնը, որու անդամներուն թիւը հասած է հիմա* 120ի*... Հայուհեաց Ընկերութեան նպատակն է·* 1· *Օգնել քաղաքի երկսեռ Ուսումնարանի աղքատ սաներուն, մասնակարաբերով անոնց տարին երկու անգամ (Ծնունդին եւ Զատկին) մէկ մէկ ձեռք զգեստ·* 2· *Օգնել գիւղական ուսումնարաններու աղքատ սաներուն·* 3· *Բանալ ուսումնարաններ (դպրոց) աղքատ գիւղերու մէջ· Նպատակ Տրապիզոնի վիճակի ուսումնարաններուն... Փետր· ամսու* 21ին *Ընկերութիւնը ծանեց Օրիորդաց Ուսումնարանի սրահին մէջ իր հնգամեայ գործունէութիւնը... Ընկերութիւնը կը պատրաստէ վիճակահանութիւն այս ամսուն* 12ին *համար»* (Հայրենիք, կ· պ· 1893, *թիւ* 422)։ *Թղթակիցը կ'աւելցնէ որ* 1893ին *ուրիշ Ընկերութիւն գոյութիւն չունի Տրապիզոնի մէջ։*

Ընկերութիւնս կը կոչուի մերթ նաեւ «Հայուհեաց Աղքատախնամ Ընկերութիւն» (Հայրենիք, կ· պ· 1892, թ· 290)։ *Նախաձեռնող–Հիմնադիրներն են Տրապիզոնի Աղջկանց վարժարանի ուսուցչուհիները* (Հայրենիք 1893, թ· 589)։ *Ընկերութիւնը ունեցած է իր կանոնագիրը* (Հայրենիք, *անդ*), *բայց չենք գտներ զայն։ Տպուա՞ծ էր։*

1899ին *կը չարունակէ Ընկերութիւնը իր աշխոյժ գործունէութիւնը՝ մխիթարութիւնը բերելով Տրապիզոնի Հայուն այնպիսի առեն մը, երբ ընկերաբար քովէ քով դալը արգիլուած էր Համիտի այդ չրջանին։ Ընկերութիւնը «հաւաքելով աղջկանց դպրոցին մէջ՝ ընթերցումներ կը կատարէ կիրակի օրերը»* (Արեւելք 1899, թ· 3913)։ *Ընկերութիւնը մտադիր է բանալու արհեստանոց մը աղջկանց ձեռագործի համար, բայց նիւթական կարողութիւնը թոյլատու չէ (Տե՛ս* Արեւելք 1901, թ· 4622)։

1908—1909ին *կը վերակազմուի Ընկերութիւնը եւ կը ճարէ* 300ի *չափ անդամավճար· կու տայ ներկայացում եւ իր նիւթական մէջոցներով կը բանայ արհեստանոցը* 1911 *Հոկտ·* 1ին։ *Պոլսէն բերել կու տայ ուսուցչուհի մը եւ աղջիկները կը սկսին սորվիլ կարուձեւ, ձեռագործ եւ այլն* (Ազատամարտ, կ· պ· 1911, թ· 730)։

33· ԱՂՔԱՏԱԽՆԱՄ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ (1893)

Հիմնուած է 1893ին։ *Իր կնիքը — այդ թուականով — տեսանք* (1960ին) *Իսթանպուլի Հայ Պատրիարքարանի Դիւանական Ճամակներէն մէկուն վրայ։ Կնիքին թուականը, ընդհանրապէս, Ընկերութեան հիմնուումի տարին կը ցուցնէ։ Իսկ այդ ճամակին թուականն էր* 1907 *Նոյ·* 12, *գրուած՝ Տրապիզոնէն։* 1907ին, *սակայն, Ընկերութիւնը նոր կոչում — յորջորջում մ'ունի· — կը կոչուի «Աղքատաց Խնամակալութիւն», յայտնի նշան թէ* 1893ի *«Աղքատախնամ Ընկերութիւն»ը ժամանակի ընդունին հետեւանքով (Համիտի չրջան եւ արգելք) փոխուած եղած է «Խնամակալութիւն», չշփոթելու համար «Ընկերութիւն»։* 1907ին *Ընկերութեան վարչութիւնը կը կազմէին·*

Յակոբ Օտապաշեան	*Առենապետ*
Միհրդատ Տէմիճեան	*Առենադպիր*
Գրիգոր Սիմոնեան	*Դանձապետ*
Միսաք Թուխմանեան	*Անդամ*
Կարապետ Հէքիմեան	*Անդամ*

Պոլսոյ Հայրենիք (1893, թ· 655, 665) *կը յիշէ Ընկերութիւնս եւ կ'ըսէ որ մաղճայպղ (կոլերա) հիւանդութեան ճարակած առեն Ընկերութիւնը մեծապէս օգտակար եղած է հագուստ, թէյ, շաքար, կիտրոն եւ դրամ բաժնելով աղքատներուն։*

34· ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ (1899)

Տրապիզոնէն կը գրեն· «Փրէր ժոզէֆի աղնիւ նախաձեռնութեամբ տարիւկէս ի վեր քաղաքիս մէջ հաստատուած է «Բարեգործական Ընկերութիւն» մը, որուն նպատակն է որբեր պաշտպանել Տրապիզոնի Փրէդրներու դուխին մէջ... ունի 200 *անդամ եւ* 7 *որբ կը պահէ...»* (Արեւելք, կ· պ· 1900, թ· 4453, *Հոկտ·*)։

35· ՊԱՏԱՆԵԿԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ (1907)

«Համեստ պայմաններու մէջ ծնունդ առած ու գոյութիւնը պահած է «Պատանեկական Միութիւն» մը, կը գրէ Կարնոյ «Ցառաջ»ի (1909, թ· 49) *Տրապիզոնի թղթակիցը։ Կը կոչուի նաեւ «Պատանեաց Միութիւն» եւ կու տայ թատերական ներկայացումներ* (Ազատամարտ, կ· պ· 1910, թ· 214)։

Կազմուած է 1907ին։ 1910ին *կը կազմակերպէ հասարակական եւ առողջապահական դասախօսութիւններ* (Ազատամարտ 1910, թ· 456)։

36· ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐԱՑ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ (1908)

Հիմնուած է 1908ի *աշնան։* 1909ին *ունի* 200 *անդամ։ Անդամավճարն է կէս ոսկի տարին։ Ունեցած է կանոնագիր* (Ազատամարտ 1909, թ· 126։ — Ցառաջ, կարին 1909, թ· 49)։ *Կը դադրի* 1910ին (Ազատամարտ, 1910, թ· 457)։

37· ԱՆԱՆՈՒՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ (1908)

Նպատակն է «Մինչեմակրաթի տեսարաններու ներկայացումներ տալ վերջին նորութիւններով եւ եւկերական դրամներով օժտուած։ Կազմուած է 25 *ոսկի արժողութեամբ բաժնեգիրներէ»* (Սուրհանդակ, կ· պ· 1908, թ· 105)։

Ընկերութեան կարեւոր անդամն է Sofp· Խ· Հէքիմեան (Անդ)։

38· ԿՂՄԻՆՏՐԻ ԵՒ ԹՈՒՂԼԱՑԻ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ (1909)

Կազմուած է 1909 *Ապրիլ–Մայիսին։ Կը բաղկանայ* 7500 *բաժինէ, իւրաքանչիւր բաժինը՝* 2 *ոսկիէն* (Խարիսխ, Տրապիզոն 1909, թ· 14)։

39· ՀԱՑ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐԱՑ ՄԻՈՒԹԻՒՆ (1912)

1912 *Ապրիլին կը գրէ Պոլսոյ* Ազատամարտ։ *«Տրապիզոնի մէջ Հայ Ուսումնասիրաց Միութիւն մը կազմուած է, նպատակ ունենալով Միջակարգ Ուսումնարան մը բանալ քաղաքին մէջ, Տրապիզոնի եւ թեմերու Հայ մանուկներուն համար, առանց դասանքի խորութեան»* (Ազատամարտ, 1912, թ· 871)։

Վարչութիւնը կը կազմեն·

Ս· Էթմէքճեան	*Առենապետ*
Սեդրակ Էսայեան	*Առենադպիր*
Կարապետ Մնացականեան	*Գանձապահ*

(Անդ)։

40· «ՇԱՐԺՈՒՄ» ՄԱՐՄՆԱՄԱՐԶԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ (1912)

Ղազարեան եւ Ղեւոնդ Սողանճեան կ'իմացնեն 1912 *Յունուարին թէ· «Տրապիզոնի մէջ ասկէ առաջ գոյութիւն ունէր Մարմնամարզական Միութիւն մը, որ վերջերս կազմակերպուած է «Շարժում» անուան տակ»* (Մարմնամարզ, կ· պ· 1912, էջ 238)։ *Ի՞նչ էր նախկին անունը։*

41· «ԱՇՏԻՇԱՏ» ԿԱՆԱՆՑ ԿՐԹԱՍԻՐԱՑ ՄԻՈՒԹԻՒՆ (1914)

Հիմնուած է 1914ի *Յունուարին՝ նախաձեռնութեամբ քանի մը Օրիորդներու։ Նպատակն է· «Զարկ տալ իգական սեռի ինքնամակն է· «Զարկ տալ իգական սեռի ինքնագործակցութեան ու կրթութեան»* (Ցառաջ, կարին 1914, թ· 17)։ 1914 *Փետր·* 4ին *ունէր* 50 *անդամ* (Անդ)։ *Կու տայ դասախօսութիւններ, որոնց առաջին խօսողը կ'ըլլայ* Տ· Գէորգ Ծ· Վ· Թուրեան (Անդ)։ *Անդրադարձ ծանօթութիւն կը պակսի։*

42· ՊՈՆՏՈՍԻ ՀԱՑՈՑ ՄԻՈՒԹԻՒՆ (1918)

1918 *Դեկտ·ին կը գրէ Պոլսոյ Ժամանակ* (1918, թ· 3393)· *«Բերայի Ս· Երրորդութիւն եկեղեցիի խորհրդարանին մէջ հաւաքուեցան Տրապիզոնէն մինչեւ Սինոպ դանուած քաղաքներու պոլսեբնակ ազդային-ները, բաւական սուուար թիւով մը եւ որոշեցին «Պոնտոսի Հայոց Միութիւն» անուանով Մարմին մը կազմել, նպատակ ունենալով իրենց հայրենակից որբերը հաւաքել եւ տեղաւորել, չափահասներուն համար Ար-*

© National Library of Armenia

հեստաւնց մը հաստատել եւ գործ հայթայթել: Ներկաները ընտրեցին առժամեայ վարչական Մարմին մը, որ կը կազմեն.

Տիկ· Սիրանոյշ Փիւրտեան
Տիկ· Տիգրանուհի Նաւլեան
Օր· Համեստուհի Շուլալեան
Օր· Անժէլ Նուրեան
Պր· Գրիգոր Նչանեան
Պր· Երուանդ Մխրիճեան
Պր· Մկրտիչ Կապրաչեան
Պր· Կարապետ Շահինեան
Պր· Համբարձում Համբարեան

Դիւանը

Երուանդ Մխրիճեան	*Ա· Առենապետ*
Տիկ· Տիգրանուհի Նաւլեան	*Բ· Առենապետ*
Տիկ· Սիրանոյշ Փիւրտեան	*Ա· Առենադպիր*
Մկրտիչ Կապրաչ	*Բ· Առենադպիր*
Գրիգոր Նչանեան	*Գանձապետ*
(Անդ):	

43· ՀԱՅՐԵՆԱԿՑԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ (1919)

Կազմուած է Բաթում 1919ի ամրան: 1919 Յուլիս 29ին տեղի ունեցած է Բաթումի մէջ Հայրենակց· Միութեան մեծ Համագումարը, ուր որդեգրուած է հայրենակց· տուրքի դրութիւնը (ժամանակ, 1919, Թիւ 3633): 1919ին Միութիւնը 60 օսմ· լիրա կը ղրկէ Տրապիզոն՝ տեղւոյն կարիքներուն համար (Անդ):

Դժբախտաբար մանրամասնութիւն չունինք Բաթումի Միութեան կազմին վրայ: Միութեան կեդրոնը յետոյ Պոլիս կը փոխադրուի: 1921 Հոկտ· 2ի Ընդհ· ժողովին մէջ կ'ընտրուի հետեւեալ Վարչութիւնը.

Տիկ· Մ· Աբապեան	*Առենապետ*
Պ· Ա· Էթմէքճեան	*Առենադպիր*
Ե· Յարութիւնեան	*Գանձապահ*
Մ· Էմիրեան	
Ե· Մխրիճեան	*Անդամք*
Մ· Ղուլիկեան	
Ե· Ֆինոլեան	

(Ժողովուրդի Ձայնը, Կ· Պ· 1921, Թ· 918):

44· ՏՐԱՊԻԶՈՆԻ ՀԱՅՐԵՆԱԿՑ· ՄԻՈՒԹԻՒՆ (1919)

Կազմուած է Բոստոնի (Ամերիկա) մէջ: 100 անգլիական կը ղրկէ Տրապիզոն՝ 1919—20ին (Նամակ Պատրիարքարանի Դիւանին մէջ՝ Իսթանպուլ, զոր տեսայ 1960ին):

ԿԻՒՄԻՒՇԱՆԷ

1· ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐԱՑ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ (1862)

Տրապիզոնի նահանգին վերաբերող կիւմիւշխանէի հնագոյն Ընկերութիւնը՝ «Ուսումնասիրաց» հիմնուած է 1862ին: Կը յիշէ «Սկսնակ Բանասէր» իր չահեկան յօդուածին մէջ (Տե՛ս Արեւելք, Կ· Պ· 1898, Թ· 3854), առանց անդրադարձի ծանօթութեան: Հնութեան մէջ յիշատակութեան մը հանդիպած չենք հայ Մամուլի մէջ:

2· ԱՐԱՄԵԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ (1862)

Պոլսոյ Մասիս 1863 Ապրիլ 6ին կը ղրկէ· «Բերկրութեամբ կ'իմանանք որ կիւմիւշխանէի մեր համազղիներն ալ ընկերական միաբանութիւնը ոգւոյն կարեւորութեանը վերահասու ըլլալով, բաւական ժամանակէ ի վեր Արամեան Ընկերութիւն անուամբ միաբանութիւն մ'ըրեր են, որուն նպատակը պիտի ըլլայ տեղւոյն հայազգի մանկտւոյն ուսումնական կրթութեանը նպաստամատոյց ըլլալ: Ընկերութիւնը յաջողեր է յիշեալ քաղաքին մէջ անունով միայն գոնուած վարժարանէն դատ՝ հարկաւոր ուսմանց համար ալ ուրիշ վարժարան մը բանալ, յորում մանաւանդ աղքատ տղայք պիտի կրնան իրենց միտքն օգտակար ուսումներով մշակել: Ընկերութիւնը... վերծանութեան թանգարան մ'ալ բացեր է, ուր հետզհետէ ազգային լրագիրներով, պարբերական թերթերով եւ ամէն տեսակ օգտակար գրքերով արդարեւ մեծ ծառայութիւն մը պիտի ընէ» (Մասիս, Կ· Պ· 1863, Թ· 582):

Ինչպէս կը տեսնուի՝ հիմնումը եղած ըլլալու է իրը 1862ի գարնան:

(Շարունակելի) Հ· Ե· ՊՕՂՈՍԵԱՆ

Das Leben des hl. Maschtotz von seinem Schüler Koriun, übersetzt von P. Dr. V. Inglisian, O. M. V. Düsseldorf 1963.

«Հանդէս Ամսօրեայ»ի մէջ (1960, էջ 581) լոյս տեսաւ յօդուած մը՝ «Վիեննայի Մխիթարեանները միջնորդ Հայագիտութեան ծաւալումին», ուր կը տեսնուէր թէ Հ· Վ· Ինգլիզեան անոր մէջ բեղուն մասնակցութիւն ունի: Եւ ահա առաջիկայ թարգմանութիւնն ալ կու գայ զայն հաստատելու:

Հայ Երկրորդ Լուսաւորչին՝ Մեսրոպ Մաշտոցի Ծննդեան 1600ամեակը լրեն առիթ կ'ընծայէ մեծ Առաքեալին անունն ու գործունէութիւնը անոր աշակերտին գրչով, բայց գերմաներէն լեզուով օտարներու ներկայացնելու:

Տարիներ յառաջ –1920ին– Ֆրայբուրգի մէջ Սիման Վեբեր «Bibliothek der Kirchenväter»ի չորքին մէջ Կորիւնի գրած Ս· Մեսրոպի վարքը կը հրատարակէ գերմաներէն թարգմանութեամբ եւ ահաւասիկ 1963ին Դկտ· Հ· Ինգլիզեան W. Schamoniի «Ausbreiter des Glaubens im Altertum» հատորին մէջ Ս· Մաշտոցի առաքելական կեանքի ու գործունէութեան մասերը լոյս կ'ընծայէ՝ նոյն լեզուով: Զոյգ թարգմանութիւններն իրարու հետ համեմատելով՝ աչքի կը զարնեն Վեբերի թարգմանութեան մէջ անճշտութիւնները եւ խոցելի կետեր: Այսպէս՝ Կորիւն (պատմութիւն վարուց Ս· Մաշտոցի, հրտ· Վիեննա 1952 Հ· Ն· Ակինեանէ) էջ 11՝ «որդի առն երեւելւոյ» Վեբերը կը թարգմանէ (էջ 202) «Sohn eines glückliches Mannes» (երջանիկ մարդու մը), մինչ Հ· Ինգլիզեան ճշդօրէն (էջ 123) «Sohn eines vornehmen Mannes» (ազնուական մարդու մը): Կորիւն՝ էջ 11 «եկեալ հասեալ ի գաւառն Աբշկուեցւոց», Վեբեր՝ (էջ 219) «in die Provinz der Nähe», Վեբեր՝ (էջ 219) «in die Provinz der Arschakunier» (ի գաւառն), իսկ Հ· Ինգլիզեան (էջ 123) «kam zur Hohen Pforte der Arschakunier» (ի բարձրագոյն դուռն· կը խորհիմ լաւագոյնս՝ յարքունիս): Կորիւն՝ էջ 22 «Առեալ պիտղիա աւետարանադիրս», Վեբեր՝ (էջ 208) «Sie empfingen Empfehlungsbriefe» (յանձնարարական թղթեր), մինչ Հ· Ինգլիզեան՝ (էջ 128) «Gratulationsbriefe» (շնորհաւորական թղթեր՝ նամակներ), եւն եւն:

Հ· Ինգլիզեան Schamoni ի ծրագրին համաձայնելու պարագրանքին տակ՝ տեսած է Կորիւնի գրութեան քանի մը մասերը (նախարան եւն, համմա· վերը) զանց առնել, բայց երբ այսքանն արդէն եղած է, կ'արժէ օր մը նոյնին լրիւ թարգմանութիւնը հրատարակել: Թարգմանիչը հակիրճ տողեր ալ գծած է նաեւ Ս· Մեսրոպի վարքը ըստ նորագոյն ուսումնասիրութիւններու եւ մասնագիտական հրապարակախօսներու եւ ամբողջ ձեռնարկին մէջ երեւան կու գայ իր ձգտումը՝ խնամուած գործ մը, գնահատելի թարգմանութիւն մը հրապարակ հանելու: Եւ այդ՝ յաջողութեամբ պսակուած է:

Հ· Հ· Ո·

«ՀԱՑ ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐ, ՀՐԱՊԱՐԱԿԱԽՕՍՆԵՐ ԵՒ ԺՈՒՌՆԱԼԻՍՏՆԵՐ» կազմեց Յովհ· Պետրոսեան, Երեւան 1961:

*Վաստակաւոր բանասէր եւ գիտնական մշակ Յովհ· Պետրոսեան Հայագիտութեան ու մշակոյթին նուիրել է մի արժէքաւոր հատոր, որ իր բնոյթով եւ ճոխ բովանդակութեամբ արժանի է առանձին ուշադրութեան: Դա «Հայ Գիտնականները, Հրապարակախօսները եւ Ժուռնալիստները» խորագրակախօսները եւ ժուռնալիստները» խորագրակախօսները եւ ժուռնալիստները» խորագրակախօսները եւ